Cilt 7 Sayı 2 Aralık 2017
Volume: 7 Issue: 2, December 2017

ADAM AKADEMİ / ADAM ACADEMY

SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ/JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

ADAM AKADEMİ/*ADAM ACADEMY*
Sosyal Bilimler Dergisi / *Journal of Social Sciences*

ISSN: 2146-4936
Sahibi/*Owner*

Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) İktisadi İşletmesi adına,
Bülent Kent

Genel Editör/*General Editor*
Mehmet Bulut-İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

Yönetim Editörü/*Managing Editor*
Nasuh Uslu – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Editör Yardımcıları/Editorial Assistants
Fuat Oğuz – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Recai Aydın – Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi

Kitap Tanıtım Editörleri/Book Review Editors
Fatih Kaplanhan – İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi
Muhammed Enes Kala – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

Yazı İşleri Müdürü/Publication Coordinator
Cem Korkut – Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi – ckorkut@ybu.edu.tr

Yayın Kurulu/Editorial Board

Bünyamin Erul – *Ankara Üniversitesi*
Cahit Güran – *Hacettepe Üniversitesi*
Erdal Karagöl – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Hamdi Pınar – *Bilkent Üniversitesi*
Kadir Canatan – *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Mehmet Barca – *Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi*
Metin Toprak – *İstanbul Üniversitesi*
Murat Yülek – *İstanbul Ticaret Üniversitesi*
Ramazan Gözen–*Marmara Üniversitesi*

ADAM AKADEMİ Sosyal Bilimler Dergisi, yılda iki kez (Haziran ve Aralık) yayımlanan çift-kör hakemlik süreci yürüten, uluslararası hakemli bir dergidir.

ADAM ACADEMY Journal of Social Sciences is a double-blind peer reviewed international journal published twice a year (June and December).

Yayım ilkeleri ve yazarlar için yazım kuralları derginin son sayfalarındadır.

Editorial principles and rules for manuscripts are placed at the last pages of the journal.

ADAM AKADEMİ, EBSCO Academic Search Premier, ERIH PLUS, Google Scholar ISI (International Scientific Indexing), I2OR (International Institute of Organized Research), CiteFactor, DRJI, EDS Index, MIAR, Scientific Indexing Services (SIS), SOBİAD, ESJI, Research Bible, Journal Factor, ASOS Index tarafından taranmakta ve dizinlenmektedir.

ADAM ACADEMY is being indexed and abstracted by EBSCO Academic Search Premier, ERIH PLUS, Google Scholar ISI (International Scientific Indexing), I2OR (International Institute of Organized Research), CiteFactor, DRJI, EDS Index, MIAR, Scientific Indexing Services (SIS), SOBİAD, ESJI, Research Bible, Journal Factor, ASOS Index.

İletişim Bilgileri/Contact Information
Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM)
Ankara Center of Thought and Research
Hacettepe Mh. Tanış Sk. No: 2/A Hamamönü
06230 Altındağ – Ankara – Türkiye
Tel: +90 312 324 64 84
Email: bilgi@adam.org.tr
Web: www.adamakademi.com
Web: www.dergipark.gov.tr/adamakademi
Web: www.adam.org.tr

Abonelik/*Subscription*
Yıllık abone bedeli:
Kurumlar için /For Institutions:
Yurt ici / Domestic: 150 TL
Yurt dışı / External : 150 USD
Kişi/ For Individuals: 50 TL
Öğrenci / Students: 25 TL
Dergi Fiyatı / Single Issue Price: 15 TL

Hesap Numarası/*Account Number:*
Kuveyt Türk Ankara Balgat Şubesi
TR52 0020500000789555400001

Danışma Kurulu/*Advisery Board*
Ahmet Tabakoğlu – *Marmara Üniversitesi*
Arif Ersoy – *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Benjamin Braude – *Boston Koleji*
Bülent Arı – *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
Carl S. El-Tobqui – *McGill Üniversitesi*
Cemal Kafadar – *Harvard Üniversitesi*
Derya Örs – *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*
Erol Özvar – *Marmara Üniversitesi*
Fatih Uşan – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Gulliaume Dugin – *Paris Üniversitesi*
Gulfettin Çelik – *İstanbul Medeniyet Üniversitesi*
Hakan Kırımlı – *Bilkent Üniversitesi*
Haldun Evren – *Suffolk Üniversitesi*
Himmet Taşkömür – *Harvard Üniversitesi*
Hüseyin İlker Çınar – *Manheim Üniversitesi*
Intiarsar Rabb – *Harvard Üniversitesi*
İbrahim Kalın – *T.C. Cumhurbaşkanlığı*
James Baldwin – *New York Üniversitesi*
Jari Ojala – *Jyvaskyla Üniversitesi*
Jonathan A. Brown – *Georgetown Üniversitesi*
Mehmet Genç – *İstanbul Şehir Üniversitesi*
Muhammed Eroğlu – *Massachusetts Teknoloji Enstitüsü*
M.Shahid Alam – *Northeastern Üniversitesi*
Nazım Ali – *Harvard Üniversitesi*
Sabri Orman – *Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası*
Sıdıka Başçı – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*
Şükrü Karatepe – *İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi*
William O'Reilly – *Cambridge Üniversitesi*
Yasin Aktay – *Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi*

Tasarım ve Baskı
Uluslararası Piri Reis Kültür Ajansı
Kazım Özalp Mah. Rabat sok. No:27/2
Gaziosmanpaşa/ANKARA
Tel: 0312 446 21 56
Web: www.pirireisajans.com

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

MEHMET BULUT, **Balkanlardaki Osmanlı Medeniyetinde Vakıf, İktisat ve Finans** / *Waqf, Economy and Finance In The Ottoman Civilization Of The Balkans* (Araştırma Makalesi) **129**

HÜSEYİN ÇINAR, **Osmanlı Döneminde Rumeli'de Vakıf Paranın Kullandırılmasında Aranan Şartlar** / *Required Qualifications For Borrowing Waqf Money At The Rumelia In The Ottoman Period* (Araştırma Makalesi) **149**

CEM KORKUT - MEHMET BULUT, **XV. ve XIX. Yüzyıllar Arasında Osmanlı Para Vakıfları ve Modern Finans Kurumlarının Karşılaştırılması** / *A Comparison Between Ottoman Cash Waqfs and Modern Financial Institutions Between 15th and 19th Centuries* (Araştırma Makalesi) **167**

AHMET DEMİR, **Osmanlı Devleti'nin Balkan Mirâsında Para Vakıflarının Yeri: Prizren Örneği** / *Place of Cash Waqfs in the Balkan Heritage of the Ottoman State: Prizren Example* (Araştırma Makalesi) **195**

BORA ALTAY - MEHMET BULUT, **Vakfiyeler Işığında Osmanlı Makedonyası'nda Bulunan Para Vakıflarının Sosyo-Ekonomik Analizi, 1506-1912** / *Socio-Economic Analysis Of Cash Waqfs At Ottoman Macedonia Under The Light Of Waqfiyyas (1506-1912)* (Araştırma Makalesi) **209**

RAHMAN ADEMİ, **Rumeli'de Kadınların Kurdukları Para Vakıflarının Eğitimdeki Rolü** / *Role Of Cash Waqfs On Education Founded By Women In Rumelia* (Araştırma Makalesi) **239**

AYDIN KUDAT, **Para Vakıflarının Para İşletme Yöntemleri Üzerine Bir Değerlendirme** / *An Evaluation On Money Operations Methods Of Cash Waqfs* (Araştırma Makalesi) **257**

MEHMET DOĞAN, **Vakıflar Genel Müdürlüğü Arşivindeki Vakfiyelere Göre Drama'daki Para Vakıfları /** *The Cash Waqfs In Drama According To Waqfiyahs In The Archive Of The Directorate General Of Foundations* (Araştırma Makalesi) **273**

MEHMET TUĞRUL - MEHMET BULUT, **Bir Mikrofinans Modeli Olarak Osmanlı Para Vakıflarının Karşılaştırmalı Analizi: Edirne, Filibe, Selanik, Tekirdağ ve Üsküp Para Vakıfları /** *Comparative Analysis Of Ottoman Cash Waqfs As A Microfinance Model: Cash Waqfs Of Edirne, Plovdiv, Thessaloniki, Tekirdag And Skopje* (Araştırma Makalesi) **289**

Yayın İlkeleri ve Yazım Kuralları ve Diğer Bilgiler **303**

Editorial Principles, Writing Rules and Other Information **328**

ADAM AKADEMİ, 7/2 2017:289-302

BİR MİKROFİNANS MODELİ OLARAK OSMANLI PARA VAKIFLARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ: EDİRNE, FİLİBE, SELANİK, TEKİRDAĞ VE ÜSKÜP PARA VAKIFLARI*

MEHMET TUĞRUL**
Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi

MEHMET BULUT***
İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi

ÖZ

Balkan şehirlerinin, 1300'lü yıllardan itibaren Osmanlılar tarafından fethiyle birlikte, sosyal, ekonomik, idari vb. açılardan hızlı bir gelişme gösterdikleri çeşitli çalışmalarla ortaya konulmuştur. Balkan şehirlerinin gelişiminin gözlemlenmesinde en önemli veriler vakıflar ve vakfiyeler aracılığıyla elde edilmektedir. Hanların, kervansarayların inşasında ve işletilmesinde, küçük ya da büyük müteşebbislerin desteklenmesinde, mudaraba ortaklıklarının oluşmasında ve bunun gibi birçok ekonomik faaliyetin inkişafında, vakıfların bir uygulaması olan para vakıflarının önemli rolü olmuştur. Yukarıda bahsi geçen gelişmelerin izlenebilmesi için, VGM Arşivi'nde ve şer'iyye sicillerinde bulunan vakfiyelerinden hareketle, Bulgaristan'ın Filibe, Makedonya'nın Üsküp, Yunanistan'ın Selanik ve Türkiye'den de Edirne, Tekirdağ gibi önemli Osmanlı Balkan şehirlerinde kurulmuş para vakıflarının mikrofinans modeli olarak karşılaştırmalı analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Balkanlar, Para Vakıfları, Filibe, Edirne, Selanik, Tekirdağ, Üsküp.

COMPARATIVE ANALYSIS OF OTTOMAN CASH WAQFS AS A MICROFINANCE MODEL: CASH WAQFS OF EDIRNE, PLOVDIV, THESSALONIKI, TEKIRDAG AND SKOPJE

ABSTRACT

Various studies showed that Balkan cities began to experience a rapid social, economic and administrative development with the conquest of the Ottomans in the 1300s. The most important data is obtained through waqfs and waqf registers while the development of the Balkan cities is studied. Cash waqfs, which were a type of waqf institution, played an important role in constructing and operating inns and caravanserais, in supporting small or large entrepreneurships, in creating business partnerships and in advancing many other economic activities. In order to study such issues, the waqfiyyahs from GDF Archives and the sharia registers have been searched. Based on the findings, cash waqfs which were established in the Ottoman Balkan cities (Bulgaria's Plovdiv, Macedonia's Skopje, Greece's Thessaloniki and Turkey's Edirne and Tekirdağ) will be analyzed comparatively as a microfinance model.

Keywords: Ottoman, Balkans, Cash Waqfs, Plovdiv, Edirne, Thesselonica, Tekirdağ, Skopje.

---

* Bu çalışma, 11-13 Eylül 2015 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen II. Uluslararası İslam Ekonomisi ve Finansı Konferansı'nda "Osmanlı Balkan Coğrafyasındaki Belli Başlı Şehirlerin Mikro-Finans Modeli Olarak Analizi" başlığıyla sunulmuş olan tebliğin genişletilmiş halidir.

** Araştırma Görevlisi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, Tarih Bölümü, E-Mail: mtugrul@ybu.edu.tr

***Prof. Dr., İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi, İktisat Bölümü, E-mail: mehmet.bulut@izu.edu.tr

Başvuru/Submission: 12.10.2017
Kabul/Acceptance: 18.12.2017

Her medeniyetin iktisat ve finans alanında karşılaştığı sorunlarını çözmek için sahip olduğu değerler sistemi ve benimsenen dünya görüşüne göre kurumsallaştığı tarihsel bir gerçekliktir. Modern öncesi dönemlerde kredi ve finans piyasaları alanındaki kurumsallaşmanın hem doğuda hem de batıda modern dönemlerde banka kurumunun ortaya çıktığı dönemlere kadar son derece kısıtlı olduğu genel kabul gören bir yaklaşımdır. Ancak faizli kredinin modern faizli bankacılığın doğusuyla birlikte özellikle Avrupa'da yaygınlaştığı bilinmektedir. Faizli kredinin yaygınlaşmaya yüz tuttuğu modern dönemlerde Avrupa'nın doğu tarafında, Osmanlıların kontrolü altındaki coğrafyada Vakıf anlayışı faizli modelden farklı bir kredi ve finans piyasasının gelişimi ortaya çıkmıştır.

Bilindiği üzere vakıf mülkiyeti özel ve kamu mülkiyetinden farklı bir mülkiyeti esas alır. Vakıf, *bir malın, sahibi tarafından dinî, sosyal ve hayrî bir amaca matuf olarak ebediyyen tahsis edilmesi* ile vücuda gelen ve İslam medeniyetinin temelini teşkil eden kurumlardan birisidir (Güntay, 2012, s. 475).

Vakfa dolaylı olarak kaynaklık eden birçok ayet-i kerime ve hadis-i şerife bulunmaktadır. Bunlara örnek olarak Hadîd Suresi'nde geçen *"Doğrusu sadaka veren erkekler ve sadaka veren kadınlar ve Allah'a karz-ı hasende bulunanlar (gönül hoşluğuyla güzel ödünç verenler)in (karşılıkları) kendilerine kat kat verilecektir. Onlar için (ayrıca) değerli bir mükâfat vardır"* (Hadîd Suresi: 57/18) ve *"Sizin yanınızda olan şeyler biter. Allah'ın indinde (katında) olan şeyler bakidir (tükenmez). Ve sabredenleri, yapmış oldukları amellerin ecirlerini (bedellerini), mutlaka daha güzeli ile mükâfatlandıracağız (karşılığını vereceğiz)" (Nahl Suresi: 16/96)* ayetleri önemlidir. Ayrıca Ebu Hureyre (R.A) dan rivayetle Peygamberimizin (SAS) bu hadisi vakıf müessesesinin meşruiyeti açısından büyük önemi haizdir: *"İnsan ölünce üç ameli dışında bütün amellerinin sevabı kesilir: Sadaka-i câriye, kendisinden istifade edilen ilim, arkasından dua eden hayırlı evlât."* (Berki, 2013, s. 48).

Resul-i Ekrem'in döneminde başlayan ve sonrasında geliştirilerek kullanım alanı genişleyen vakıf kurumu, Osmanlılar ile zirveye ulaşmıştır. Osmanlılarda *şehir asker ile fethedilir ve vakıf ile bünyad edilir* anlayışı her daim hüküm sürmüştür. Buna göre dârü'l-cihada dahil olan bir şehir, ilk başta kolonizatör Türk dervişlerince İslam ile tanıştırılır ve *aman verilerek* fethedilmeye çalışılır ki bu, kılıç kullanılmadan gönüllerin fethi ile gerçekleşirdi. Eğer bu kabul görmez ise fetih kılıç ile gerçekleştirilirdi. Şehrin fethi gerçekleştikten sonra ilk iş, fetihte baş rol oynayan kişi tarafından büyük ölçekli bir vakfın kurulması olurdu. Bu kişi, padişah, vezir ya da komutan olabilirdi.

Buna dair birçok örnek vermek mümkündür. II. Mehmed İstanbul'u fethettikten hemen sonra Ayasofya'yı tevhide kavuşturarak camiye çevirmiş ve İstanbul'u canlandırmak üzere Ayasofya merkezli büyük bir vakıf kurmuştur. Bir diğer örnek ise Filibe'nin fethinden bir süre sonra Gazi Şehabeddin Paşa, vakıf aracılığıyla büyük bir külliye inşa etmiş ve şehrin çehresini değiştirmiştir. Bu minvalde, Osmanlıların vakıf anlayışı, *îlâ-yı kelimetullâh* uğruna *şehirler bünyâd etmek* ve *ibâdullahın terfî'-i ahvâli*ni istikrarlı hale getirmek üzerine inşa edilmiştir (İnalcık, 2009).

Gayrimenkullerin, Allah rızası için kamu yararına kullanılması ile başlayan bu uygulama bazı müctehidlerin paranın vakfedilebileceğine dair icazetleriyle farklı bir hal almaya başlamıştır. Böylece makro ve mikro bütün iktisadi değerlerin vakfedilmesinin ve toplumun büyük çoğunluğunun sosyo-ekonomik hayata katılımının önü açılmıştır. Öyle ki çok küçük meblağlar ile kurulmuş olan birçok para vakfı mevcuttur.

Paranın vakfedilebileceğine dair fetva veren müctehidler ile buna karşı çıkan son zaman alimleri arasında uzun süren tartışmalar yapılmıştır. Ancak toplumun maslahatını göz önünde tutan yönetim tarzına sahip olan Osmanlı yönetim mekanizması, para vakfı uygulamasını benimsemiş ve İmparatorlukta yaygınlık kazanmıştır. Osmanlı şehirlerinin oluşumunda ve fetihle birlikte yıkıma uğrayan şehirlerin yaşanabilir hale getirilmesinde vakıfların çok önemli bir rol oynamıştır. Bu faaliyetlerin, hazineye yük edilmeden adeta imece usulü halkın iştirakiyle gerçekleştirilmesi, günümüz devletlerinin ulaşmaya çalıştığı "gerçekleşmiş bir ütopya" olarak tarihteki yerini korumaktadır.

Bu çalışmada, Ankara Düşünce ve Araştırma Merkezi (ADAM) Vakfı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası, Vakıflar Genel Müdürlüğü, Yunus Emre Enstitüsü ve İstanbul Sabahattin Zaim Üniversitesi'nin ortaklaşa gerçekleştirdiği "Finans Kuruluşları Olarak Osmanlı Rumeli Para Vakıflarının Tespiti ve Tetkiki Projesi" ismini taşıyan projede şuana kadar gerçekleştirilen çalışmalar neticesinde elde edilen veriler ışığında, Osmanlı İmparatorluğu'nun önemli Balkan şehirleri Filibe, Üsküp, Selanik, Edirne ve Tekirdağ'da kurulmuş olan para vakıflarının meblağları, işletim oranları, kurucuların özellikleri ve dönemlendirilmesi yapılacaktır. Sonuç bölümünde ise ortaya çıkan oran ve miktarların şehir bazlı mukayesesi yapılacaktır. Bu çalışmada Tekirdağ ve Edirne haricindeki şehirlerin şer'iyye sicillerine ulaş-

mak mümkün olmadığından, Filibe, Selanik ve Üsküp'ün sicillerde bulunan vakfiyelerine erişilememiştir.

Harita 1. 1801 Tarihli Rumeli Haritası[1]

Edirne Para Vakıfları

Edirne 1361 yılında Orhan Gazi'nin oğlu Murad ile komutanı Lala Şahin Paşa tarafından fethedilmiştir. Bu fetih Avrupa ve Balkanlar tarihi açısından bir dönüm noktası teşkil etmiştir. Böylece Edirne, Rumeli'nin fethi için bir üs, imparatorluk olma yolunda emin adımlarla ilerleyen Osmanlı için yeni

1 *The Ottoman Empire*, 1801-1913 by William Miller. Published by Cambridge University Press, 1913. (http://en.wikipedia.org/wiki/Image:Rumelia_map.jpg).

bir başkent ve belki de en önemlisi İstanbul'un fethi için mihenk taşı olmuştur (Gökbilgin, 1994, s. 426). İhtiva etmiş olduğu bu önemlere binaen Edirne, Padişah, idareciler ve reayanın kurmuş olduğu vakıflar vesilesiyle Türk-İslam şehri hüviyetini kazanmıştır.

Yaklaşık yüz yıl Osmanlı İmparatorluğu'na başkentlik yapan Edirne'ye ait Vakıflar Genel Müdürlüğü arşivinde 136 vakfiye bulunmaktadır. Bu 136 vakfın 58'i para vakfıdır. Bunun yanında Edirne'ye ait şer'iyye sicillerini taradığımızda 36 adet para vakfı ortaya çıkarılmıştır. Buna göre Edirne'ye ait toplam para vakfı sayısı 94'tür.[2]

Elimizdeki belgelere göre, Edirne'de, ilk para vakfının, Merhume Hürremşah Hatun bint Abdullah tarafından 1536 yılının Mart'ında (Ramazan 942) kurulmuştur. Vakfiyesi Arapça'dır.[3] Vakfiye incelendiğinde, Vâkıfe Hürremşah Hatun'un 4.000 dirhemini, Cami-i Atik yakınında bulunan Hoca Rüstem Mektebi'nde her gün bir cüz Kur'ân-ı Kerîm tilaveti ve yaz aylarında okuldaki öğrencilere soğuk su ikram edilmesi için vakfetmiştir. Bu vakfın işletim oranı %10 olarak belirlenmiştir.

Merhum Hasan bin Sadık bin Hasan tarafından 29 Şubat 1912'de (11 Rebiülevvel 1330) kurulan vakıf ise en geç tarihli para vakfıdır.[4] Vâkıf Hasan, 1.000 guruşunu, Gelibolu Sancağı'na bağlı Keşan Kazası'nın Türkmen Köyü'nde bulunan caminin hatibinin maaşının ödenmesi için vakfetmiştir. Bu vakfın işletim oranı %20 olarak belirlenmiştir.

Kurulan 94 adet para vakfının 8'i kadınlar tarafından kurulmuştur. Bu vakıflar arasında İmam Ebu Yusuf içtihadı[5] üzerine kurulanların sayısı 12'dir. Geri kalan 82 adeti ise doğrudan nakdin vakfedilmesi ile kurulmuştur. Bunun yanında Merhum Mehmed bin Mustafa bin Mehmed gayrimenkulü ile birlikte 260 guruşunu vakfetmiş ancak bu miktar ile bir başka gayrimenkul alınmasını istemiş, paranın işletilmesini istememiştir. Bahsi geçen bu vakıf,

2 Edirne'deki para vakıflarının sayısı 94 olarak belirtilmiştir. Ancak 1070 numaralı vakıf defteri üzerine hazırlanan bir yüksek lisans tezinde 16. yüzyılda 552 para vakfı olduğu belirtilmektedir. Ancak bu çalışmanın kapsamını VGM Arşivi ve şer'iyye sicillerinde bulunan para vakıfları oluşturduğu için iki çalışma arasında rakamsal farklılıklar oluşmaktadır. (Yılmaz Çetiner, *TD 1070 Numaralı Edirne Evkaf Defteri*, Muğla 2009, Basılmamış Yüksek Lisans tezi).

3 Edirne Şer'iyye Sicilleri'nde bulunan 08453.00014 poz numaralı Feruhşah Hatun bint Abdullah'a ait vakfiyenin çevirisi Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Öğretim Üyesi Yrd. Doç. Dr. Aydın Kudat tarafından yapılmıştır.

4 VGMA Defter No: 606, Sayfa No: 90, Sıra No: 119.

5 İmam Ebu Yusuf menkulun vakfedilebilmesi için gayrimenkul ile birlikte vakfedilmesini zorunlu görmüştür.

işletme oranı belirtilmediği ve paranın akar satın alınması istendiği için para vakfı kategorisinde değerlendirilmemiştir.

Para vakıfları uygulamasında genel itibarı ile istirbah ve istiğlal modelleri tercih edilmiştir. Bunun yanında mudaraba ortaklık modelinin de uygulandığı bilinmektedir. Edirne'de 19. yüzyıla kadar çoğunlukla %15 işletme oranı tercih edilmişken, bu yüzyıldan itibaren %20 oranının kullanılmaya başlandığı görülmektedir. İncelenen belgelerde istirbah ve istiğlal modellerinin uygulandığı müşahede edilmiştir.

Tablo 1. Edirne Para Vakıfları

Yüzyıl	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (guruş)[6]
16.	2	4.200
17.	17	35.163
18.	13	9.540
19.	29	59.440
20.	23	649.100
TOPLAM	**94**	**757.443**

Tablo 2. Edirne Para Vakıfları İşletim Oranları

Yüzyıl	Ribh Oranları (%) ve Vakıf Sayısı				
-	%9	%10	%12	%15	%20
16.	-	2	-	-	-
17.	1	-	-	16	1
18.	-	3	-	10	-
19.	1	1	-	-	18
20.	7	-	-	3	6
Toplam	**9**	**6**	**4**	**29**	**25**

Filibe Para Vakıfları

Filibe, 1360'larda Murad Hüdavendigar'ın komutanlarından Lala Şahin Paşa tarafından fethedilmiştir. Osmanlı'dan önce savaş alanına dönmüş olan şehir, Osmanlı döneminde birçok açıdan gelişme imkânı bulmuştur.

6 Bu makalede "guruş" para birimi esas alınmıştır. Bu nedenle 1 guruş / 120 akçe oranı hesaplamalarda kullanılmıştır.

I. Murad tarafından şehir merkezinde inşa edilen Hüdavendigar Camii ve özellikle Şehabeddin Paşa'nın kurmuş olduğu vakıf tarafından inşa edilen çeşitli eserler vesilesiyle Filibe Türk-İslam şehri hüviyetini kazanmıştır. Osmanlı'nın Balkanlarda fethetmiş olduğu ilk şehirlerden biri olması nedeniyle hem Rumeli'nin fethi için önemli bir yer hem de fethedilecek şehirler için örnek teşkil etmiştir.

Filibe'ye ait VGM arşivinde sadece 24 vakfiye vardır. Bu vakıfların 10 tanesi para vakfıdır. Filibe, Osmanlılar tarafından fethedilen ilk Balkan şehirlerinden biri olması hasebiyle (1361) bu şehirde fazla sayıda vakıf kurulmuş olması tahmin edilebilir. Ancak Filibe'ye ait şer'iyye sicilleri şu an elimizde bulunmadığından, VGM arşivinde bulunan vakfiyeler ışığında hareket etmek durumundayız.

Filibe'de kurulmuş en erken tarihli para vakfı 1588 yılında Merhume Hatice Hatun bint Mehmed Şah Çelebi tarafından kurulmuştur.[7] Vâkıfe, 200 guruşunu %10 oranında işletilmek üzere vakfetmiştir. En geç tarihli para vakfı ise Merhum Osman Efendi bin Mustafa tarafından 1868 yılında kurulmuştur.[8] Vâkıf, 2.000 guruşunu vakfetmiştir. Bu vakfın işletme oranı vakfiyede belirtilmemiştir.

Sadece bir vakıfta %10, diğerlerinde ise %15 işletme oranı uygulanmıştır. Üç vakfın işletme oranı vakfiyelerde belirtilmemiştir. Vakıf kurucularından ikisi kadındır.

Tablo 3. Filibe Para Vakıfları

Yüzyıl	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (guruş)
16.	1	166,6
17.	1	100
18.	3	18.523
19.	5	45.900
20.	-	-
TOPLAM	**10**	**64.673,2**

7 VGMA, Defter No:583, Sayfa No: 168, Sıra No: 148.

8 VGMA Defter No: 988, Sayfa No: 15, Sıra No: 10.

Tablo 4. Filibe Vakıfları İşletim Oranları

Yüzyıl	Ribh Oranları (%) ve Vakıf Sayısı	
-	%10	%15
16.	1	-
17.	-	1
18.	-	2
19.	-	4
20.	-	-

Selanik Para Vakıfları

Selanik, 1387 yılında Çandarlı Hayreddin Paşa ve Gazi Evrenos kumandasındaki birlikler tarafından fethedilmiştir. Fethin akabinde Osmanlıların şehir halkına karşı göstermiş olduğu hoşgörülü tavır, dönemin Selanik başpiskoposları tarafından kaleme alınan vaazlara yansımıştır. 1402 Ankara Bozgunu neticesinde şehir tekrar Bizans hakimiyetine geçmiş ve 1430'da tekrar Osmanlılar tarafından fethedilinceye kadar tarihinin en zorlu dönemini yaşamıştır. Bizans, elde tutmakta zorlandığı şehri Venediklilere satmak durumunda kalmış ve tarihî vesikalara da yansıyan zorlu yıllar böylece başlamış oldu. II. Murad, Selanik'in bu durumuna istinaden şehri fethetmek üzere harekete geçmiş ve fetih 1430 yılında gerçekleşmiştir. Osmanlı fethi öncesi oldukça ıssızlaşan şehir fethin hemen sonrasında icra edilen iskân siyaseti ve sosyo-ekonomik faaliyetler şehrin şenlenmesine yol açmıştır (Kiel, 2009, s. 353).

Selanik'e ait VGM Arşivi'nde toplam 87 vakfiye bulunmaktadır. Selanik'e ait toplam para vakfı sayısı 14'tür.

Ulaşabildiğimiz vakfiyeler muvacehesinde Selanik'e ait en erken tarihli vakıf Merhum Hüseyin Çelebi bin Hasan tarafından 1554 yılında kurulmuştur.[9] Vâkıf, 500.000 akçeyi %12 oranında işletilmek üzere vakfetmiştir. En geç tarihli vakıf ise Hacı Ali tarafından 1890 yılında kurulmuştur.[10] Vâkıf, 3.000 guruşu vakfetmiştir. Bu vakıflardan sadece birisinin kurucusu kadındır.

9 VGMA Defter No: 570, Sayfa No: 040-042, Sıra No: 017.
10 VGMA Defter No: 989, Sayfa No: 54, Sıra No: 43.

Selanik'e ait 19. Yüzyıl para vakıflarından 5'inin işletme oranlarının belirtilmediği görülmektedir. Belirtilen dönemde oranların sabitlenmiş olma ihtimali üzerinde durulabilir. Bunun yanı sıra o dönemki yetkili mercilerin belirttiği oran herkes tarafından bilindiği için vakfiyeye yazılma ihtiyacı duyulmamıştır.

Tablo 5. Selanik Para Vakıfları

Yüzyıl	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (guruş)
16.	3	12.583,2
17.	1	20.000
18.	2	1.850
19.	8	21.300
20.	-	-
TOPLAM	**51**	**55.733,2**

Tablo 6. Selanik Para Vakıfları İşletim Oranları

Yüzyıl	Ribh Oranları (%) ve Vakıf Sayısı		
-	%10	%15	%20
16.	2	1	-
17.	-	1	-
18.	-	2	-
19.	-	3	-
20.	-	-	-

Tekirdağ Para Vakıfları

Şehir I. Murad Hüdavendigar'ın şehzadeliği döneminde 1358 yılında fethedilmiştir. Bir liman şehri konumunda olan Tekirdağ, Osmanlı döneminde inşa edilen han ve kervansaraylar neticesinde ekonomik açıdan canlanmış ve şehrin nüfusu hızla artış göstermiştir (Ateş, 2011, s. 360).

Tekirdağ'a ait VGM arşivinde ise toplam 93 vakfiye vardır. Tekirdağ'a ait para vakfı sayısı 148'dir. Bu vakıfların 96'sı Rodoscuk Şer'iyye Sicilleri'nden 52'si ise VGM arşivinden çıkarılmıştır.

Tekirdağ'a ait en erken tarihli para vakfı Mevlânâ Musa bin Yusuf el-Müderris tarafından 1544 tarihinde kurulmuştur.[11] Bu vakfın belgesine Rodoscuk Şer'iyye Sicillerinden ulaşılmıştır. Vâkıf, 6.000 akçesini ve bir adet dükkanını Dizdaroğlu Mescidi'nde görevli bulunan imam ve müezzinin kendi ruhu için hatim indirmeleri mukabilinde vakfetmiştir. Vakfiyede işletim oranı belirtilmemiştir.

Tekirdağ'a ait en geç tarihli vakıf ise Merhum Hüseyin Ağa bin Hasan tarafından 1914 tarihinde kurulmuştur.[12] Bu vakfın vakfiyesi VGM arşivinde bulunmaktadır. Vâkıf, 1.500 guruşunu köyünde bulunan caminin masrafları için vakfetmiştir. Bu vakfın işletme oranı ise %15 olarak belirlenmiştir.

Tekirdağ para vakıflarının 56'sı kadınlar tarafından kurulmuştur. Bu açıdan değerlendirildiğinde Tekirdağ'da kadınların sosyal ve ekonomik hayatta etkin oldukları ortaya çıkmaktadır. Tekirdağ'da büyük oranda %15 işletme oranı tercih edilmiştir.

Tablo 7. Tekirdağ Para Vakıfları

Yüzyıl	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (guruş)
16.	23	20.117,33
17.	5	15.433,3
18.	62	61.596,6
19.	42	156.743,3
20.	9	14.670
Tarihsiz	5	12.825
TOPLAM	**148**	**282.400,56**

Tablo 8. Tekirdağ Para Vakıfları İşletim Oranları

Yüzyıl	Ribh Oranları (%) ve Vakıf Sayısı				
-	%8	%9	%10	%12	%15
16.	1	-	4	1	13
17.	-	-	-	-	5
18.	-	-	-	-	57

11 Rodosçuk Şerâiye Sicili, 08455.00022, v. 117a.

12 VGMA Defter No: 607, Sayfa No: 129, Sıra No: 200.

19.	-	1	-	-	34
20.	-	-	2	-	4

Üsküp Para Vakıfları

Üsküp, 1392 yılında Yıldırım Bayezid'in uç beylerinden Paşa Yiğit tarafından fethedilmiştir. Şehir Osmanlı'nın en önemli uç şehri konumuna getirilmiş ve Balkan fetihlerinin merkez komutası buradan idare edilmiştir. Osmanlı döneminde Üsküp, stratejik konumu nedeniyle siyasi, askeri ve ekonomik açıdan her geçen gün gelişen bir şehir olmuştur. XVII. Yüzyılın ortalarında şehre uğrayan Evliya Çelebi, Üsküp şehrinden *tam bir Müslüman şehri* olarak bahseder (Çelebi, 2016) (İnbaşı, 2012, s. 378).

Üsküp'e ait toplam vakıf sayısı 116'dır. VGM arşivinde ise 36 vakfiye bulunmaktadır. Üsküp'e ait toplam para vakfı sayısı 11'dir. Şer'iyye sicilleri mevcut değildir. En erken tarihli para vakfı Yahya Paşa ibn Abdulhayy tarafından 1506 yılında kurulmuştur.[13] Vâkıf, 38.500 akçeyi vakfetmiştir. Vakfiyede işletme oranı belirtilmemiştir. En geç tarihli para vakfi ise Nureddin ibn Osman tarafından 1910 yılında kurulmuştur.[14] Vâkıf, 1300 guruşunu %15 oranında işletilmek üzere vakfetmiştir. Vakıf kuranlar arasında iki kadın vardır.

Üsküp'e ait para vakıflarında işletme oranı olarak %10 ve %15 tercih edilmiştir. Bu vakıflardan 6'sı doğrudan nakit ile kurulmuşken, 5'i ise gayrimenkul ile birlikte vakfedilmiştir.

Tablo 9. Üsküp Para Vakıfları

Yüzyıl	Vakıf Sayısı	Vakfedilen Miktar (guruş)
16.	3	512,5
17.	3	104.025
18.	-	-
19.	2	3.000
20.	3	4.300
TOPLAM	**11**	**111.837,5**

13 VGMA Defter No: 629, Sayfa No: 422-429, Sıra No: 332.

14 VGMA Defter No: 991, Sayfa No: 46, Sıra No: 57.

Tablo 10. Üsküp Para Vakıfları İşletim Oranları

Yüzyıl	Ribh Oranları (%) ve Vakıf Sayısı	
-	%10	%15
16.	3	-
17.	2	1
18.	-	-
19.	-	2
20.	1	2

Tablo 11. Ebu Yusuf[15] ve İmam Züfer[16] İctihadları Üzerine Kurulan Vakıflar

Şehir	Nukud	Gayrimenkul & Nukud
Edirne	82	12
Tekirdağ	119	29
Üsküp	6	5
Filibe	6	4
Selanik		

Tablo 12. İşletme Oranlarının Yüzyıllara Göre Dağılımı

Yüzyıl	Ribh Oranı (%) ve Vakıf Sayısı					
-	%8	%9	%10	%12	%15	%20
16.	1	-	12	2	13	-
17.	-	1	2	-	22	1
18.	-	-	2	2	70	-
19.	-	2	1	-	63	18
20.	-	7	4	7	12	-
Toplam	1	10	21	11	190	19

15 Nukudun vakfedilebilmesi için yanında gayrimenkulün vakfedilmesini şart koşmuştur.
16 Paranın doğrudan olarak vakfedilebileceğini söylemiştir.

Tablo 13. Şehir Bazlı Vakıf Başına Düşen Ortalama Sermaye

Şehir	Sermaye (guruş)
Edirne	8.058
Tekirdağ	1.908
Selanik	3.980
Üsküp	11.183
Filibe	6.467

Tablo 14. Vakıf Kurucularının Cinsiyeti

Kadın	Erkek
69	207

SONUÇ

Bir Balkan İmparatorluğu olarak nitelendirilen Osmanlı Devleti, ardı arkası kesilmeyen savaşlar nedeniyle nüfus bakımından ıssız, ekonomik açıdan zayıf ve şehirler açısından metruk olan bölgeyi vakıflar vesilesi ile bayındır hale getirmiştir. Şehri fetheden Sultan ya da komutan tarafından vakıflar kurularak şehrin ihtiyaçları doğrultusunda eserler inşa edilmiştir. Ayrıca nüfus açısından metruk bölgelere Anadolu'dan Müslümanlar yerleştirilerek şehrin sosyal ve ekonomik hayatına canlılık katmak, İslamlaşmasını sağlamak, güvenliğini temin etmek amacıyla iskân politikası izlenmiştir.

Araştırmaya konu edilen vakfiyeler ışığında, Tekirdağ'da, kadınların vakıf kurma hususunda çok etkin oldukları ortaya çıkmaktadır. 148 vakıftan 56'sının kurucusu kadınlar olmuştur. Bu da kadınların sosyal ve ekonomik hayata etkin bir şekilde dahil olduklarını göstermektedir. İncelenen beş şehrin toplamında ise 69 kadın ve 207 erkek vakıf kurmuştur.

En erken tarihli para vakfı Üsküp'te 1506 yılında kurulmuştur. En geç tarihlisi ise 1923'te Edirne'de kurulmuştur.

%15 işletme oranının bütün yüzyıllarda genel kabul gördüğünü söylemek mümkündür. Ayrıca 19. Yüzyılda %20 işletme oranının kullanım alanını genişlettiğini söylemek mümkündür.

Bu 5 şehirde toplam 276 vakıf kurulmuş ve toplam 1.299.860,8 guruş vakfedilmiştir. Selanik'te 14 vakıf 55.733 guruşluk sermaye ile kurulurken, Tekirdağ'da 148 vakıf 282.000 guruş, Edirne'de 94 vakıf 757.443 guruş, Üs-

küp'te 11 vakıf 112.000 guruş ve Filibe'de 10 vakıf 65.000 guruşluk sermaye ile kurulmuştur. Selanik'te vakıf başına düşen ortalama sermaye 3.980 guruş iken, bu rakam Tekirdağ'da 1.905 guruş, Edirne'de 8.058 guruş, Üsküp'te 11.183 guruş ve Filibe'de 6.467 guruş olarak gerçekleşmiştir.

Bu çalışmada araştırmaya konu edilen şehirlerin her biri tarih boyunca önemlerini devam ettirmiştir. Özellikle Osmanlı döneminde bu şehirler zirve dönemlerini yaşamışlardır. Buna karşın çalışmamızda bazı şehirlere ait vakfiyelerin çok az sayıda olduğu müşahede edilmiştir. Örneğin Filibe'de yaklaşık 200 adet vakfın kurulmuş olduğu bilinmektedir. Ancak günümüzde sadece 30 kadar vakfın belgesi arşivlerimizde bulunmaktadır. Bu durumun en önemli nedeni şer'iyye sicillerinin elimizde bulunmamasıdır. Bir diğer örnek ise hem vakfiyeler hem de şer'iyye sicilleri bakımından zengin kaynaklara sahip Tekirdağ şehridir. Bu açıdan bakıldığında Tekirdağ'a ait belgeler vesilesiyle şehrin vakıf perspektifinden panoramasını çıkarmak mümkündür. Bu cümleden, Osmanlı dönemi şehirlerinin tarihini, yapısını incelemek adına vakıfların en önemli enstrüman olduğunu söylemeye gerek yoktur. Bu nedenle arşivlerimizde bulunmayan vakıf belgelerinin temini ve incelenmesi büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

Ateş, H. (2011). Tekirdağ. *İslam Ansiklopedisi, 40*, 359-362.

Berki, A. H. (2013). *Vakıf Hukuku Yazıları*. (H. Çınar, Dü.) Ankara: Vafıflar Genel Müdürlüğü Yayınları.

Boykov, G. (2012). The Waqf of and The Complex of Şıhabeddin Paşa in Filibe. *Balkanlarda Osmanlı Vakıfları ve Eserleri Uluslararası Sempozyumu* (s. 181-190). Ankara: Vakıflar Genel Müdürlüğü.

Evliya Çelebi (2016). *Evliyâ Çelebi Seyahatnâmesi*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, C.III.

Gökbilgin, M. T. (1994). Edirne. *TDVİA, 10*, 425-431.

Güntay, H. M. (2012). Vakıf. *TDVİA, 42*, 475-479.

İnalcık, H. (2009). *Devlet-i Aliyye* (34. b.). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

İnbaşı, M. (2012). Üsküp. *TDVİA, 42*, 377-381.

Küçükaşçı, M. S. (2010). Şehir. *TDVİA, 38*, 441-446.

Kiel, M. (2009). Selanik. *TDVİA, 36*, 352-357.

Tuğrul, M. (2017, Ağustos 24). *Osmanlı Şehirlerinin Oluşumunda Vakıf Müessesesinin Katkıları*. Yine Dergi: https://yinedergi.wordpress.com/2017/08/24/osmanli-sehirlerinin-olusumunda-vakif-muessesesinin-katkilari/ adresinden alındı